

УДК 330.341.1

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИМІРИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

О. В. Ярмак, кандидат економічних наук, доцент
Харківський фінансовий інститут Українського державного
університету фінансів і міжнародної торгівлі

Обґрунтовано необхідність удосконалення наукових підходів до визначення змісту та тенденцій інноваційного розвитку в умовах економічної глобалізації. Визначено головні напрями змін у світовому інноваційному середовищі. Доведено, що центром сучасного інноваційного розвитку є людина як його рушійна сила та головна мета.

Ключові слова: інновація, інноваційна економіка, інноваційний розвиток, економічна глобалізація.

Постановка проблеми. В останні десятиліття у світі відбулося багато процесів та змін, які мають якісний характер, але вони ще не набули загально-го поширення, не виділилися в єдину системну якість, а прокладають собі шлях як різноспрямовані й нелінійні тенденції. Спостережувані зміни пов'язані з усіма основними параметрами економіки і суспільства: пануючими технологічними укладами, економічною системою, соціальними відносинами, інститутами, типом суспільства й особистості та ін. Незважаючи на відмінності, наявні в різних оцінках найбільш істотних змін економічного і соціального розвитку, усі без винятку теорії сходяться на оцінці різко зростаючої ролі інновацій і інноваційного розвитку у визначенні сутності змін, що відбуваються. Суттєво актуалізуються дослідження нового змісту інноваційного розвитку в умовах сучасних глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія теорії інновації починається з Й. Тюнена, Ф. Найта, Ж. Б. Сея. Характеризуючи інноваційну підприємницьку діяльність, Й. Шумпетер зауважував: бути успішним інноваційним підприємцем означає робити не те, що роблять інші, і не так, як роблять інші. Саме Й. Шумпетером уперше був уведений у науковий обіг термін «інновація». Вона розглядалася як нова функція виробництва, як «нова її комбінація» [1, с. 7]. Якщо ми звернемо увагу на зміст основних течій у дослідженні сучасних тенденцій економічного розвитку, то виявимо, що всі вони тією чи іншою мірою спрямовані на вивчення інновацій. А в міру наближення до теперішнього часу значимість і роль інновацій в економічному розвитку зростає.

Сьогодні вчені всіх напрямів сходяться в оцінці того, що ХХІ століття можна вважати інноваційним. Ю. Яковець з приводу суті інноваційного розвитку висловився так: «Варто враховувати, що перша половина ХХІ століття — це епоха інновацій, період становлення гуманітарно-ноосферного постіндустріального суспільства з адекватними йому технологічним і економічним способами виробництва та інтегральним соціокультурним ладом» [2, с. 51].

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування необхідності комплексного соціально-економічного підходу до визначення змісту інноваційного розвитку в умовах економіки знань та розкриття його головних складових.

Вклад основного матеріалу. Сучасний світ — світ інновацій, що постійно змінюється, безупинно оновлюється. Один із відомих авторів, який зробив спробу концептуалізації якісних змін у навколишньому світі, А. Бузгалін зазначає, що сьогодні перед дослідниками стоїть завдання переходу від первинного напівемпіричного узагальнення деяких рис генезису «нової економіки» і теорій, що її досліджують, до систематичного «теоретичного дослідження змісту цього процесу» [3, с. 21]. Результати такого узагальнення відображені в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні течії в дослідженнях постеконімічних тенденцій

Основні течії	Період		
	60-ті – 70-ті рр.	кінець 70-х – 80-ті рр.	кінець 80-х – початок 2000-х рр.
1	2	3	4
«Техніцистська»	Розквіт «техніцистських» концепцій постіндустріального суспільства	Дослідження конкретних аспектів проблеми	Зростання уваги до проблем високих технологій
«Соціальна»	Розквіт теорій соціалізації капіталізму	Збереження інтересу до деяких проблем (людський капітал, ESOP, кооперативи й ін.)	Положення дослідження приватних проблем («економіка участі», кінець роботи й ін.)
«Структурна»	Поява концепції структурних зрушень	Генезис теорії інформаційного суспільства	Розквіт теорії інформаційного суспільства (суспільства знань)
«Глобалістська»	Розквіт досліджень з глобальних проблем	Акцент на дослідженнях «часток» аспектів глобальних проблем	Розквіт теорій «стійкого розвитку», глобалізації / інтеграції

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
«Соціалістична»	Розквіт соціалістичних теорій постекономічних проблем	Застій у цих дослідженнях	Початок «нової хвилі» соціал-демократичних і неомарксистських досліджень проблем постіндустріального суспільства й глобалізації
«Слов'яно-фільська»			Відродження євразійських теорій, близьких до постекономічної проблематики
«Методологічна»			Генезис теорій суспільства «постмодернізму»

Джерело: [3, с. 22].

Звернемо увагу на те, що інновації — це не просто нововведення, а здатність до нового мислення, до переосмислення стереотипів і догм, традицій і усталених уявлень. Ніяке нововведення не відбудеться, якщо мислення саме не буде інноваційним. У сучасних умовах це особливо важливо, тому що все, що ускладнює і прискорює економічний розвиток, обумовлює зміну способів його розуміння.

Як правило, інновація здатна зруйнувати уявлення про навколишнє середовище, правила і норми життя, що усталилися. «Ми живемо в суспільстві і здатні легко орієнтуватися в ньому, — пише Ф. Хайек, — а наші дії з більшою часткою ймовірності призводять до успіху не тільки тому, що оточуючі нас люди керуються відомими цілями або відомими співвідношеннями між засобами і цілями, а і тому, що ми обмежені також правилами, призначення або походження яких нам невідоме, та і про їх існування ми далеко не завжди здогадуємося» [4, с. 32].

Інновація — це вихід за межі загально визнаних фактів. Сучасна епоха особливо має потребу в новому, навіть не просто новому, а кардинально новому. Як правило, потреба в інноваціях виникає в перехідні епохи.

Початок ХХІ ст. ознаменувався одночасно цивілізаційними, фінансово-економічними і соціокультурними зрушеннями, що повинно знайти відображення і в характері інновацій.

У цьому дослідженні нас цікавлять ті інновації, які реалізуються в економічній сфері, забезпечуючи вирішення завдань соціально-економічного роз-

витку, конкурентоспроможності підприємств і країни в цілому. Інновація — це не просто нове, втілене в господарську діяльність. Інновація — це практично освоєна новація, нове знання, реалізоване в практиці. Впровадження новацій підвищує не тільки економічну, а й соціальну ефективність. Звернемо увагу на те, що інновація — це втілене в господарську практику нове знання. А це означає, що інноваційний розвиток доступний суспільству, фірмі, що вміють отримувати користь від знань, не зрозумілих або не прийнятих іншими. Такі інновації ведуть до досягнення більш значимих цілей і результатів. Радикальна інновація може викликати переривчастість наукової, господарської, соціальної, політичної й іншої традицій. Це стає підставою відновлення цивілізаційного процесу, переваги і вигоди якого можуть прийти не відразу, а через деякий час.

До характеристик інноваційного розвитку треба віднести такі його відмінності, як виробництво нових знань та здатність їх передачі і трансформації в реальну господарську практику. Цей процес багато в чому визначається ринком інтелектуальних послуг, обсягом, якістю цих послуг, ефективністю механізму їх виробництва і споживання.

В економічній теорії звичайно під інноваціями розуміють нововведення, що приводять до ресурсозберігаючого, продуктивного або до споживчого чи просто до конкурентного, або суто до економічного (грошового, дохідного, фінансового) ефекту, зрозуміло, позитивного з погляду утворюючого нововведення суб'єкта. Вигода від інновації може бути різною, іноді з дохідного боку і провальною, а з позиції суспільства, його інтересів цілком необхідною [1, с. 5].

Говорячи про системний характер феномену інноваційного розвитку, слід підкреслити дві особливості: 1) всеохоплюючий характер нововведень, що стосується, як видно з вищенаведеного визначення, практично всіх сторін життєдіяльності людини; 2) спрямованість цих інновацій на зміст соціально-економічного розвитку.

Зміст поняття розвитку не зводиться до простого позначення протікання будь-якого процесу у часі, не зводиться до якоїсь тимчасової характеристики процесу безвідносно до його змісту. У розвиток ученими вкладається цілком конкретний зміст. Основне в його визначенні полягає в тому, що процес дійсного розвитку відбувається за особистою участі людини як у самому розвитку, так і у його результатах. Інноваційний розвиток у такий спосіб можна тлумачити не тільки як зміни, засновані на знаннях, інноваціях, а і як розвиток, що управляється людиною. Така оцінка сучасного розвитку спостерігається в підходах Всесвітнього банку, і, зокрема, ствердженні про активні, орієнтовані на накопичення знань, стратегії розвитку [5, с. 201], про те, що «знання» і є розвиток [5, с. 28], що «розвиток без знань неможливий», тому що «все,

що ми робимо, залежить від знань» [5, с. 25], що «світ переходить до економічних відносин, які будуються на основі знань» [5, с. 15].

Таким чином, у центрі інноваційної економіки, інноваційного розвитку перебувають системоутворюючі взаємозалежні ланки розвитку — людина, знання, економіка. Імператив сучасного розвитку не вимагає особливих пояснень, тому що людина є і головною умовою, і основним фактором, і провідним учасником, і користувачем результатів розвитку. Історичний досвід найбільш розвинених в економічному плані країн показує, що все більше важливим фактором розвитку стає людська діяльність, заснована на знаннях. У силу того, що виробляюча знання функція — це винятково людська функція, зростання ролі людини в розвитку об'єктивно обумовлено. Економіка сьогодні залишається головною сферою діяльності, де може реалізовуватися імператив розвитку. А інноваційна спрямованість розвитку є адекватною викликом глобальних трансформацій ХХІ ст. Ці трансформації базуються на виробництві, використанні та поширенні знань і реалізуються за безпосередньої та активної участі людини. В умовах переходу до інноваційного розвитку виникає потреба радикального переосмислення ролі як людини, так і людських співтовариств і організацій у процесі розвитку в умовах глобалізації, коли загострення конкурентної боротьби обумовлює зростання невизначеності, прискорення науково-технічних, технологічних і соціальних змін, що загострює та актуалізує проблему накопичення та ефективної реалізації людського потенціалу. Зростання значення людського потенціалу пов'язане також із формуванням інтелектуальних, заснованих на знаннях, суспільств. Більш того, ресурси знань, тобто освічені працівники, — це один із головних ресурсів суспільства. «І тільки знання (за винятком випадків абсолютної монополії), — підкреслює П. Друкер, — надають продукції будь-якої фірми ту лідируючу позицію, на якій, у кінцевому підсумку, і ґрунтується успіх і виживання» [6, с. 101]. Серед пріоритетів, що забезпечують конкурентні переваги на сучасному етапі розвитку світового господарства, особливе місце приділяється рівню розвитку технології, тому технологічні інновації відіграють особливу роль.

Зміни у світовому інноваційному середовищі зараз відбуваються у таких напрямках розвитку науково-технічного прогресу.

Перший напрям пов'язаний зі створенням економічного, фінансового і правового середовища для переважно інноваційного розвитку економіки. Основна роль у цьому процесі належить державі. Конкурентоспроможний розвиток національної економіки припускає підтримку в динаміці ефективного законотворчого процесу й контроль процесів реалізації стратегічних пріоритетів державної політики. Інноваційні пріоритети національного господарства трансформуються під впливом НТП. «Особливого значення на-

бувають наукомісткі технології обробної промисловості та сфера послуг, частка яких на сьогодні становить у середньому більше половини ВВП провідних країн світу. Саме ці галузі забезпечують найвищі темпи зростання обсягів виробництва, зайнятості, інвестицій, зовнішньоторговельного обороту. Бурхливе зростання впливу науки й нових технологій на соціально-економічний розвиток цих країн докорінно змінило саму структуру світової економіки. Результатом стали структурні трансформації світового експорту на користь продукції високо- та середньотехнологічних галузей країн-лідерів» [7, с. 7].

Світове лідерство США із упровадження нових технологій, що почалося після Другої світової війни, визначило НТП, основою розвитку якого стали постійно зростаючі капіталовкладення в науку. Державна наукова політика США реалізується за декількома найважливішими напрямками, серед яких доцільно виділити такі. По-перше, державне фінансування науки, причому джерелами коштів є асигнування з державного бюджету, власні й позикові кошти приватних фірм, ВНЗ і так званих неприбуткових дослідницьких організацій. По-друге, система державних пріоритетів у розвитку НДДКР (цільовий розподіл бюджетних коштів на НДДКР у сфері оборони, аерокосмічних й атомних розробок, медицини й освіти, торгівлі, охорони довкілля, суднобудуванні, обробної промисловості). По-третє, державне регулювання процесу передавання технологій у приватний сектор (контрактна система на НДДКР, дослідницька діяльність урядових лабораторій, забезпечення концентрації значних обсягів науково-технічної інформації в руках держави, механізм передачі результатів НДДКР, отриманих за рахунок держави, всім зацікавленим приватним фірмам країни). По-четверте, державна політика у сфері науково-технічної інформації (створення декількох федеральних органів наукової й технічної інформації, центрів аналізу інформації, реферування, мережі центрів документації). По-п'яте, розвиток освіти й підвищення кваліфікації наукових кадрів США (зміна фінансової бази шкіл і ВНЗ, система підвищення кваліфікації й перепідготовки кадрів, фінансування наукових досліджень у галузі освіти й підготовки кадрів). По-шосте, державне програмування економіки (антикризові заходи, політика стимулювання економічного зростання, кон'юнктурне програмування, створення системи органів і засобів антициклічного регулювання, використання індикативних методів, реформа податкової системи для проведення політики кількісної оцінки й напрямів зростання, довгострокове прогнозування, політика стимулювання науково-технічного прогресу, система «планування — програмування — розробка бюджету», планування й прогнозування у сфері реалізації державної наукової політики) [1, с. 238–239].

Другий напрям пов'язаний зі зростаючою роллю бізнесу в інноваційному розвитку. Бізнес, особливо великий, висуває попит на високотехнологічний продукт. Корпорації не тільки формують попит на інноваційну продукцію, а й здійснюють витрати на науково-дослідні й конструкторські розробки. В умовах глобалізації посилення конкурентної боротьби робить вищеописану тенденцію стійкою.

Третій напрям — перебудова науково-технічної політики безпосередньо в корпораціях. З одного боку, найбільш процвітаючі корпорації зосереджують створення технологій, здійснюючи повний цикл, включаючи вивід продукції на ринок і повне фінансування цього процесу. З другого боку, формуються інтеграційні дослідницькі структури, академічні й галузеві НДІ. Компанії виходять із замовленнями в наукові центри, формують кластерні групи розроблювачів з кафедр профільних ВНЗ, НДІ і КБ для загальної роботи над відповідними проектами. Правда, функція керування залишається все ж таки за замовниками.

В останні роки дослідниками відзначаються часті випадки використання великими компаніями аутсорсингу. Його використання можливе на різних етапах інноваційного процесу, але найбільш сприятливим для аутсорсингу є перша ланка — генерація ідей. Прагнучи до максимізації віддачі, великі компанії закидають за образним висловом «інноваційну мережу» далі й глибше з метою придбання й відбору найбільш перспективних нововведень.

Нові моменти характерні також і для такого етапу інноваційного процесу — комерціалізації нового проекту. Цей етап як і раніше залишається під безпосереднім контролем великої компанії. Тільки окремі функції, такі як дослідження цільових ринків і здійснення рекламних кампаній, може бути передано іншим компаніям. А основні, ключові моменти, пов'язані з позиціонуванням нового проекту, продукту або послуги, цінової політики, його просування на ринку тощо жорстко контролюються самою компанією.

Ринкова трансформація поставила перед Україною проблему вибору відповідної господарської моделі, що, у свою чергу, відображає внутрішній потенціал країни і його інноваційні можливості. За оцінкою А. Пилипенка, за базову модель в Україні був узятий варіант, що відштовхується від трьох основних джерел і детермінант:

- генетико-історичний корінь націй;
- реально існуюча структурно-онтологічна господарська система, що забезпечує певні економічні ресурси суверенного державного розвитку;
- глобальний, цивілізаційний економічний простір, що диктує чіткі параметри й критерії при формуванні національної економічної моделі [2, с. 54].

У цілому ж економічна модель України, що сформувалася в результаті суцільного переплетення суперечливих джерел і факторів внутрішнього й

зовнішнього характеру, в дійсності являє собою еkleктику, у якій діють і співіснують колишні радянські методи, елементи монетаризму й еволюційно-інституціональні принципи. Для кардинальної зміни ситуації з підвищенням конкурентоспроможності національної економіки й зростанням рівня добробуту на цьому історичному етапі в нас визнаний найбільш адекватним інноваційний тип економічного розвитку, реалізації якого повинні бути підпорядковані всі засоби й інструменти економічної політики. «Мова йде, — відзначає А. Пилипенко, — про глибоку і всеохоплюючу структурну трансформацію економіки, обличчя якої будуть визначати наука і технологія, знання й усілякі послуги. Цей стратегічний структурний маневр дозволить привести економіку у відповідність до наявної ресурсної бази, з національними потребами й інтересами, а також із провідними тенденціями світового економічного, політичного й соціального розвитку» [2, с. 57].

Висновки. Нове мислення в умовах глобалізаційних процесів насамперед пов'язане з відмовою від лінійного, спрощеного уявлення про дійсність. Проведене дослідження є підставою для визначення таких вимог до трактування сучасного інноваційного розвитку:

1) необхідність розширення і збагачення методології вивчення багатомірної реальності. Відхід від догматичного мислення — це не тільки шлях до створення інновацій, а й надія на те, що вони будуть втілені у дійсність;

2) потреба враховувати при виробленні стратегій сучасного розвитку національних особливостей, історичних традицій, соціальної структури суспільства;

3) людиноцентричність сучасного розвитку, яка полягає у взаємопов'язаній реалізації двох його складових — розвитку на основі продукування нового знання і розвитку для і за допомогою людини;

4) спрямованість, затребуваність індивідом, фірмою, суспільством інновацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Инновационная экономика : монография / под ред. Ю. М. Осипова, И. В. Шевченко, Л. Н. Дробышевской, Е. С. Зотовой. — М. : Краснодар, 2008. — 537 с.
2. Глобальное и национальное в экономике: по итогам Международной научной конференции — Малеого университетского форума, 25–27 февраля 2004 г., Москва; МГУ им. М. В. Ломоносова [и др.]. — М. : Центр общественных наук при МГУ им. М. В. Ломоносова, 2004. — 219 с.
3. Экономика знаний и инноваций: перспективы России / А. В. Бузгалин, М. Ю. Павлов, Н. Л. Фролова и др. ; под ред. А. В. Бузгалина. — М. : Экономический ф-т МГУ, ТЕИС, 2007. — 364 с.
4. Хайек Ф. Право, законодательство и свобода / Ф. Хайек. — М. : ИРИСЭН, 2006. — 648 с.

5. Знания на службе развития. Отчет о мировом развитии 1998–1999. Включая выборочные показатели мирового развития. — М. : Весь мир : Всемирный банк, 1999. — 298 с.
6. Друкер П. Управление, нацеленное на результаты / Питер Ф. Друкер ; пер. с англ. М. Котельникова. — М. : Технолог. шк. бизнеса, 1992. — С. 282.
7. Інноваційно-технологічний розвиток економіки : монографія / за ред. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. — К. : Фенікс, 2007. — 563 с.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ: ОСОБЕННОСТИ И КРИТЕРИИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Ярмак О. В.

Обоснована необходимость совершенствования научных подходов к определению содержания и тенденций инновационного развития в условиях экономической глобализации. Определены главные направления изменений в мировой инновационной среде. Доказано, что центром современного инновационного развития является человек как его движущая сила и главная цель.

***Ключевые слова:** инновация, инновационная экономика, инновационное развитие, экономическая глобализация.*

INNOVATIVE DEVELOPMENT: FEATURES AND CRITERIA IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC GLOBALIZATION

Yarmak O. V.

The necessity of improving the scientific approaches to the definition of the content and trends of innovative development in the conditions of economic globalization is proved. Main directions of changes in the global innovation environment is defined. The center of the modern innovative development is the man as its driving force and main goal is proved.

***Key words:** innovation, innovative economy, innovative development, economic globalization.*